

ZDENĚK VESELÝ

Slovensko v české politice 20. století¹

Slovakia in the Czech Politics in the 20th Century: Slovakia has been the object of attention of the Czech politics for many reasons. There was the awareness of ethical, language and cultural closeness on the one hand and there were some Czech issues they took a view we can say close to sameness. And the next feature, the geopolitical side of question, on that has not been laying stress hitherto on the other hand. Czech lands united to Slovakia should have been kept out of the question of German encirclement, which has been the main threat of the national and state existence, that show especially the views of Thomas G. Masaryk. And the Slovaks united into a single state with Czechs should have been protected from the danger of magyarization. That was the foundation of mutual Czech-Slovak state idea lasting to the end of the 20th century. The end of the bipolar arrangement in Europe has led to releasing of the Czech-Slovak political unity. However Slovakia is an example of the nearest partner at the present Czech politics. The entrance of the Czech Republic and Slovakia to the European Union built the new bounds of possibility of mutual rapprochement and cooperation.

Key words: Czechs, Slovaks, Czechoslovakia, federation, autonomy, Communist Party of Czechoslovakia, Prague Spring, Velvet Revolution

Slovensko² tvořilo vždy významný předmět zájmu české politiky.³ A to zejména ve 20. století, kdy československé-vztahy nabyly státoprávní dimenze v podobě společného státu. V předchozím období možnosti státoprávního spojení nebyly reálné a česká politika musela věnovat prvořadou pozornost jiné dimenzi vztahů, která pro ni byla v rámci rakouské části habsburské

¹ Studie byla zpracována v rámci grantového projektu Vědecké grantové agentury Ministerstva školství Slovenské republiky a Slovenské akademie věd „Zahraniční politika Slovenské republiky v Evropě ve světle slovensko-českých vztahů“, č. 2/114/21.

² Pojem „Slovensko“ zde ani v názvu není chápán v úzce geografickém smyslu, ale jako termín, který v sobě zahrnuje i obsahovou rovinu národní a politickou, jak bude plynout z dalšího textu. Pochopitelně je možno přidat i roviny další.

³ Samozřejmě nejen politiky, ale také odborníků a publicistů. Přes úctyhodnou řadu prací k česko-slovenským vztahům je nutno v této souvislosti zmínit především syntetickou trilogii J. Rychlíka (RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914-1945*. Bratislava: Academic Eletronic Press Bratislava, Ústav T. G. Masaryka Praha, 1997; *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Ústav T. G. Masaryka Praha, 1998; *Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989-1992*. Bratislava: Academic Eletronic Press Bratislava, 2002. Absentujícím geopolitickým souvislostem vzájemných česko-slovenských vztahů v evropském a zejména středoevropském rámci se ve svých myšlenkově podnětných pracích věnuje O. Krejčí (KREJČÍ, O.: *Český národní zájem a geopolitika*. Praha: Universe. Simba, 1993; *Geopolitika středoevropského prostoru. Horizonty zahraniční politiky České republiky a Slovenské republiky*. Praha: Ekopress 2000).

monarchie prioritní. Tou byly česko-německé vztahy vzhledem k existenci početné německé menšiny v českých zemích a k dominantní pozici německé politiky v celoříšské dimenzi.⁴ Státoprávní a politické dimenze v české politice Slovensko doznává jen velmi ojediněle, její stále sílící konstantou se stává až v situaci, kdy se objevuje nutnost nových a radikálních východisek v souvislosti s první světovou válkou.

I.

Počátkem 20. století český i slovenský národ představovaly společenství, která uhájila svou národní existenci. Avšak jejich pozice byly velmi rozdílné. Český národ představoval možno říci již plně a ve všech směrech silnou a vyvinutou moderní národní a občanskou společnost se všemi politickými, sociálními, ekonomickými a kulturními atributy s výjimkou svého dořešení státoprávního postavení. Slovenská společnost proti tomu ve všech uvedených atributech měla vzhledem k odlišným podmínkám svého vývoje značné historické zpoždění.

Vztahy mezi oběma národy se při menší intenzitě v jiných oblastech rozvíjely především v oblasti kulturní a literární spolupráce a vzájemnosti, odehrávající se ale převážně v českém prostředí. Spolu s tím na české straně přetrvávalo přesvědčení o jednotě obou etnik, přičemž dominantní úloha připadala „staršímu“ a vyspělejšímu bratrovi, tedy českému národu. Slovinci byli pojímáni jako jeho „mladší“ bratr a součást českého národa, podobně jako asi Moravané.

Česká politika ve svém celku v duchu koncepce austroslavismu až do vypuknutí první světové války setrvala na pozici zachování habsburské monarchie. Maximálně usilovala o její vnitřní státoprávní restrukturalizaci. Radikální státoprávní představy se v české politice objevily zcela výjimečně. Předně to byla státoprávně pokroková strana (ovšem bez závažnějšího vlivu v českém politickém spektru), která na svém sjezdu v květnu 1914 přijala dokument nazvaný *velkoryse Manifest Evropě*, v němž požadovala vytvoření samostatného českého státu. Dokument však o uvažovaném českém státě nic bližšího nesděljuje, nic tedy ani o vztahu ke Slovensku.

Zcela radikální státoprávní koncepci, zahrnující již i Slovensko, zformuloval v květnu 1914 přední činitel mladočeské strany Karel Kramář. Na bázi novoslovanství, opřené o Rusko, vypracoval podle vzoru ústavy Německého spolku z 19. století návrh ústavy slovanské říše. Tato říše byla koncipována jako spolek či svaz jednotlivých slovanských monarchií vedených Ruskem a v čele s ruským carem. Jednu z částí tohoto svazku mělo tvořit České království, jehož panovníkem měl být přímo ruský car. Jádrem tohoto českého státu měly být historické české země včetně obou Lužic a západní části Slezska. Součástí mělo být i Slovensko. Svým způsobem však jeho začlenění bylo pojímáno instrumentálně, protože od jeho jižních hranic se měl táhnout až k Visegrádu koridor, který by byl spojnicí se Srbskem. Tím mělo být prolomeno odloučení západních a jižních Slovanů, které bylo považováno za velmi citelný geopolitický handicap. Tento projekt byl v tajnosti doručen dokonce tehdejšímu ruskému ministru zahraničí S. D. Sazonovovi prostřednictvím ruského publicisty V. Svatkovského, který ho ovšem považoval za příliš fantastický.⁵

⁴ Odrazem toho je i skutečnost, že v odborné literatuře věnované bilaterálním vztahům problematika česko-německých vztahů jednoznačně převládá. Důvodem toho je jistě i skutečnost, že tyto vztahy na rozdíl od vztahů česko-slovenských a dalších obnášejí – řečeno s F. Palackým – nejen rovinu „stýkání“, ale také „potýkání“.

⁵ Za takový byl považován i po svém zveřejnění počátkem 30. let v pozdějším Československu. A to i proto, že pocházel z pera muže, který byl před válkou znám jako aktivní stoupenec prorakouské, tzv. aktivní politiky. Větší pozornost ne-

Při uvědomění si skutečnosti, že právě válka a zejména její průběh a výsledek umožnily realizovat nejradikálnější státoprávní variantu řešení česko-slovenských vztahů v její státně-politické a státoprávní podobě jako společný stát, je však nutno si položit otázku, zda dosažení státní svébytnosti Čechů a Slováků bylo možné jen za cenu válečné katastrofy, která v dalších letech následovala. Zřejmě by se dalo očekávat vzhledem k rostoucí síle jednotlivých národních společenství v rámci celé habsburské monarchie, že by k její transformaci nějakým způsobem dojít muselo. Příkladem, že by to možné bylo, byl např. tzv. moravský pakt z r. 1905. Příkladem, že jednání zatím k nijakému uspokojivému výsledku nevedou, může být zase na druhé straně série česko-německých vyrovnávacích konferencí, která těsně před válkou skončila bez úspěchu.

Ohledně vztahu Čechů a Slováků též není možno dát jednoznačnou odpověď, jak velkou roli by hrály úvahy a snahy o bližší politické sjednocení, když se toto nestalo výrazným a dominantním požadavkem ani v českém, ani ve slovenském politickém spektru. Přesto je možno v období těsně před vypuknutím války a snad právě s ohledem na možnost války sledovat zvýšenou frekvenci uvažování právě v tomto směru.⁶

II.

Jedinou realitou v dalším období se stala válečná apokalypsa, která svými hrůzami, jež se různým způsobem dotkly i zázemí, sebou nesla i obavy z další perspektivy českého i slovenského národa v případě, že by Rakousko-Uhersko vyšlo z války vítězně po boku Německa. Šlo však také o to, jak bude s národnostními rozpory v Rakousko-Uhersku kalkulovat ve svých cílech a představách protivná strana. Otázka budoucnosti Čechů a Slováků a také jejich vztahů se stala v tomto ohledu již otázkou mezinárodní. A jen v této dimenzi, kdy překročila rámeček habsburské monarchie, mohla být řešena a byla řešena.

V prostředí české domácí politiky se v prvním období války víceméně trpně očekával výsledek válečného střetu. Radikální státoprávní program, zahrnující i řešení česko-slovenských vztahů, byl formulován představiteli zahraničního odboje a krajanskými spolky obou národů v zahraničí. Nejvýraznější v tomto ohledu byly názory a činnost Tomáše G. Masaryka, k němuž se vedle jiných vzápětí připojili Edvard Beneš a Slovák Milan Rastislav Štefánik. Jejich zásluha spočívá v tom, že česko-slovenským vztahům dali mezinárodní dimenzi. Svou koncepcí a vlivem orientaci zahraničního odboje přední místo zaujímá bezesporu především Masaryk, který zakomponoval českou (a s ní i slovenskou) otázku do své koncepce světové války jako manichejského střetu dobra a zla, v tomto případě demokracie, představované dohodovými mocnostmi a jejich spojenci, a teokracie, zosobněné Ústředními mocnostmi. Válka pro něj v tomto ohledu byla světovou revolucí, jak to vyjádřil i ve stejnojmenně nazvané publikaci: „*Válka byla světovou, nebyla jen sporem francouzsko-německým (pro Alsasko a Lotrinsko), ani bojem Němců a Rusů nebo Germánů a Slovanů; všechny tyto a jiné otázky byly částí velikého boje za svobodu*

---

vzbudila ani ústní prezentace tohoto projektu samotným Kramářem již na počátku války v prostředí Maffie. Kramář sám později vysvětloval, že tento plán byl jakousi alternativou pro případné vítězství carského Ruska ve válce.

⁶ K tomu srv. SKILLING, G. H.: *T. G. Masaryk. Proti proudu 1882-1914*. Praha: Práh, 1995, s. 116 an. PEKNÍK, M.: *Cesty čechoslovakizmu před první světovou válkou*. In: PEKNÍK, M. A KOL.: *Pohledy na slovenskú politiku*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2000, s. 532 an.

a demokracii, boje mezi teokratickým absolutismem a humanitním demokratickým.“⁷ Od očekávaného a v průběhu války stále nadějnějšího vítězství demokracie očekával i osvobození Čechů a Slováků a jejich spojení ve společný stát.

Ač státoprávně Masaryk před válkou setrval v duchu Palackého představ a názorů na státní existenci Rakouska jako státního rámce optimálního i pro český národ a odmítal myšlenku samostatného státu, po začátku války svůj názor zásadně změnil. Tím, že se Rakousko-Uhersko významně podílelo na rozpoutání světové války, ztratilo podle něho morální důvod své existence a přestalo být i rámcem pro český a slovenský národní život.

Na základě toho koncipoval projekt samostatného českého státu, jehož součástí mělo být i Slovensko. Spojení Čechů a Slováků v jednom státě tak obsahovaly všechny dokumenty, kde se Masaryk těmito projekty zabýval. Sem patřily z těch prvních zejména jeho memoranda z počátečního období války. První zpracoval podle Masarykových podkladů Robert W. Seton-Watson po setkání v Rotterdamu v říjnu 1914 ještě před Masarykovým odchodem do emigrace a předal ho britským, francouzským a ruským vládním místům.

Druhé memorandum z května 1915 zpracoval Masaryk samostatně již v emigraci pod názvem *Nezávislé Čechy* (Independent Bohemia) a adresoval ho tehdejšímu britskému ministru zahraničí Edwardu Greyovi. Již v úvodu zcela jasně deklaroval svůj politický program a smysl celého memoranda: „*Toto memorandum podává program znovuzřízení Čech jako samostatného státu.*“⁸ Masaryk sice v rozporu se skutečností, ale z hlediska politické taktiky vysvětlitelně hned dále tvrdil, že je to vyjma katolických klerikálů program všech českých politických stran. V dalším textu v tomto smyslu hovořil i o Slovensku. Zřízení samostatného českého státu pojímal jako součást snah dohodových spojenců osvobodit malé státy a národy a obrodit Evropu. V této souvislosti zdůrazňoval národnostní princip, který považoval za moderní a určující a na jehož základě má tento stát vzniknout. Pokud jde o státní formu, Masaryk v tomto, podobně jako v předchozím memorandu, zastával – a to v podstatě až do r. 1917 – názor, že nový stát by měl být konstituční monarchií, obsazenou na trůně některou ze zahraničních dynastií spojeckých států.

Důvodem pro vznik českého státu byl i úpadek Rakouska, neschopného již plnit svou roli. Tím se vlastně Masaryk sám vyrovnal se změnou svého státoprávního postoje k habsburské monarchii: „*Rakousko je degenerované, je to katolické Turecko, ztratilo svou raison d'être... Rakousko-Uhersko jest neschopno chránit a spravovat Čechy i ostatní národy... Čechy se nyní musí starat samy o sebe.*“⁹

V návaznosti na význam eventuelní pomoci českého státu ve válce po boku spojenců, Masaryk konečně konkrétně vytyčil i teritoriální a demografickou podobu tohoto útvaru a do toho včlenil i své pojetí národnostního vztahu česko-slovenského: „Český stát by se skládal z takzvaných českých zemí, totiž Čech, Moravy a Slezska; k nim by byly připojeny slovenské kraje v severních Uhrách, od Užhorodu přes Košice podle národopisné hranice dolů po řece Ipole (*Ipel' – Z. V.*) k Dunaji, zahrnující v to Prešpurk (*Bratislava – Z. V.*) a celý slovenský sever až k pohraniční čáře uherské. Slováci jsou Čechy, přesto, že užívají svého nářečí jakožto spisovného jazyka. Slováci usilují rovněž o samostatnost a přijímají program sjednocení s Čechami. Český stát by měl přes

⁷ MASARYK, T. G.: *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Čin a Orbis, 1925, s. 500.

⁸ Cit dle VESELÝ, Z (ED.): *Československá zahraniční politika 1914-1945 (Dokumenty)*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2000, s. 10.

⁹ Tamtéž, s. 14-15.

12 milionů obyvatel. Rozloha tohoto nového státu by byla asi 50 000 anglických čtverečních mil (Belgie má 11 373 čtvereční míle).¹⁰

Ve vztahu ke Slovákům Masaryk vycházel ze svých předchozích úvah. Jejich podstata spočívala v tom, že Slováky pojímal jako etnicky a jazykově velmi blízkou a politicky identickou větev společného národa s Čechy. Toto přesvědčení, vycházející již z předválečného období, plně zapadalo i do nových Masarykových státoprávních představ během války. Pokud by trval na vytvoření českého státu jen v historických hranicích, věděl, že by to byl stát s německou menšinou, která by představovala jednu třetinu obyvatel nového státu, obklopeného silným německým živlem (Německo, Rakousko). Ve snaze rozbít toto německé sevření zamýšlel nový státní celek v rozsáhlejších teritoriálních rozpětí vysunout dále na východ. Proto do něho také zahrnoval jak Slováky, tak posléze i Rusíny, ač zde bylo třeba vyřešit územní rozsah těchto součástí uvažovaného českého, resp. československého státu, protože jako administrativně přesně vymezené celky Slovensko ani Podkarpatská Rus zatím neexistovaly.

Z těchto strategických důvodů Masaryk považoval také za nutné, aby nově vzniklé slovanské státy, tj. Polsko, český stát a jihoslovenský stát, měly společné hranice. Bez problémů to bylo ve vztahu česko-polském. Od Jihoslovanů však tyto státy oddělovaly Uhry s maďarským etnikem. Proto Masaryk navrhoval, podobně jako K. Kramář, poněkud smělou konstrukci koridoru mezi českým státem a Srbochorvatskem, jak uvažovaný jihoslovenský státní útvar nazýval. Konkrétně dával v úvahu dvě možnosti: „*To může být provedeno tím, že se připojí pruh země při západní hranici uherské buď celý k Srbsku, nebo jedna polovina jeho (severní) k Čechám a druhá (jižní) k Srbsku.*“¹¹ Byl si sice vědom, že tento koridor bude tvořen převážně německým obyvatelstvem, ale budou zde značné chorvatské menšiny a jih bude slovinský. K tomu však na druhou stranu zase uvádí: „*Ježto jsou značné slovenské a srbochorvatské menšiny, které asi budou ponechány Uhrám, není nespravedlivé žádat toto území, a to tím spíše, že Maďari zacházeli a zacházejí dosud se Srby a Chorvaty způsobem hodným středověkých Hunů.*“¹² V závěru pak význam tohoto řešení zdůvodnil slovy, která ozřejmují jeho snahu minimalizovat handicap českého státu jako státu, který by na rozdíl od ostatních neměl přístup k moři, a podtrhují i jeho vojenský aspekt: „*Srbsko-český koridor by usnadnil hospodářské styky mezi oběma zeměmi – průmyslovými Čechami a zemědělským Srbochorvatskem – a vedl by z Čech k srbochorvatským přístavům. Tento koridor by měl ovšem velký význam vojenský.*“¹³ Význam koridoru také souvisel s jeho úvahami o případném vytvoření personální unie mezi Čechami a Srbskem, jak se o tom zmiňuje v pasáži o obsazení trůnu české monarchie. Z hlediska všech výše uvedených úvah tak vyplývala neobyčejně významná geopolitická hodnota Slovenska.

Další Masarykovou snahou bylo představit nový stát zejména pro uvažovanou mírovou konferenci, která by měla mezinárodně existenci nového státu stvrdit, jako stát národně co nejvíce monolitní. Proto i ve snaze předejít možným námitkám, že budoucí československý stát bude zatížen stejně pestrou národnostní mozaikou jako předchozí Rakousko, koncipoval myšlenku politicky jednoho národa, který bude svým počtem představovat dominantní národní složku a ostatní národy budou vlastně v postavení národnostních menšin. To také vysvětluje, proč zpočátku byl

¹⁰ Tamtéž, s. 16. Poslední věta této pasáže není náhodná. Český stát bude větší než stát, kvůli kterému Británie vstoupila do války, když neúspěšně požadovala na Německo respektovat její neutralitu.

¹¹ Tamtéž, s. 19.

¹² Tamtéž, s. 20.

¹³ Tamtéž.

v dokumentech, které se týkaly vzniku nového státu, nově proponovaný stát nazýván pouze český. Důvodem bylo ve spojitosti s tím i přesvědčení Masaryka a dalších jeho českých spolupracovníků, že nový stát vznikne na bázi historických zemí a bude „rozšířen“ o Slovensko, kde žijí vlastně také Češi, poněkud odlišní tím, že se staletí vyvíjeli odloučeně v rámci Uher, poté, co zanikla Velká Morava (!). Nesouhlas představitelů slovenského zahraničního odboje s tímto slovním zúžením byla snaha oslabovat tím, že Slováci ve světě nejsou dostatečně známi a pokud ano, tak jedině ve spojení s Čechy.

Posléze však došlo z české strany ve snaze vyhnout se konfliktům se slovenskými činiteli k přijetí dvouslovní konstrukce – Českoslováci, československý. Stále však po určitou dobu ještě přetrvávala určitá rozkolísanost. Odrážel to i první možno říci kolektivní veřejný dokument, který představuje provolání vrcholného orgánu českého zahraničního odboje Českého komitétu zahraničního ze 14. listopadu 1915. Zde se po řadě pasáží, které jsou vlastně mutací Masarykova memoranda z května 1915, při stanovení hlavního programového cíle objevuje formulace: „Usilujeme o samostatný československý stát.“¹⁴ Ale předchozí i následné pasáže hovoří jen o českém národě, ač prohlášení vedle českých představitelů zahraničního odboje a krajanů podepsali i dva zástupci slovenských krajanů, konkr. předseda a tajemník Slovenské ligy v Americe Albert Mamatey a Ivan Daxner. Zjevná byla i rozpornost mezi českým zněním a jeho cizojazyčným překladem. Konkrétně výše uvedený cíl – československý stát, je ve francouzském znění dokumentu, publikovaném v tiskovém orgánu odboje *La Nation Tchèque* přeložen následovně: „État Tchecoslave complètement indépendant“.¹⁵ Dalším příkladem může být spor o překlad názvu vrcholného orgánu odboje, který se od února 1916 transformoval z Českého národního komitétu na Československou národní radu, představující i svým názvem vrcholný orgán českého i slovenského osvobozovacího úsilí. České a slovenské znění bylo zpočátku překládáno ve znění *Conseil National Tchecoslovaque*, ale posléze pak ve znění *Conseil National des pays Tchèques*.¹⁶

Česká strana posléze přijatou dvouslovní konstrukci odůvodňovala svou dobrou vůlí, aby se Slováci takto na mezinárodním poli mohli „zviditelnit“. Přesto zůstal problém, který není pouhým filologickým problémem, ale problémem s hlubšími souvislostmi – zda toto spojení užívat spojeně či s pomlčkou, jak to více méně dodržovala a dodnes dodržuje slovenská strana.¹⁷

Spojení českých zemí se Slovenskem ve společném samostatném státě se pak stalo hlavním obsahem a požadavkem zahraničního odboje v čele s Masarykem, českých i slovenských krajanů v zahraničí a nakonec i postupně se radikalizující domácí české politické reprezentace.¹⁸ Dokladem toho jsou takové dokumenty jako *Clevelandská dohoda* z r. 1915, *Tříkrálová deklarace*,

¹⁴ Tamtéž, s. 27.

¹⁵ Srv. *La Nation Tchèque*, č. 14, 15. 11. 1915

¹⁶ F. Hadler s odvoláním na paměti jednoho z předních slovenských odbojových činitelů Štefana Osuského přičítá tuto změnu iniciativě M. R. Štefánika, který to odůvodňoval tím, že Francouzi neumí slovo „Tchecoslovaque“ vyslovit. (Srv. HADLER, F.: *Utváření česko-slovenské spolupráce v exilu během první světové války*. In: MOMMSEN, H. – KOVÁČ, D. – MALÍŘ, J. – MARKOVÁ, M. /EDS./: *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Brno: Matice moravská, 2000, s. 70).

¹⁷ F. Hadler k tomu v citované studii výstižně uvedl: „Tato představa, že zavedením termínu „Čechoslováci“ do mezinárodní politiky bylo Slovákům pomoheno, určujícím způsobem přispěla k tomu, že původně dobře míněná propagandistická jazyková konstrukce začala počátkem roku 1917 žít vlastním životem.“ (Tamtéž, s. 71-72).

¹⁸ U domácí slovenské politické reprezentace došlo k výraznému posunu ve prospěch společného česko-slovenského státu definitivně na jaře 1918. Bližší viz: HRONSKÝ, M.: *Slovensko pri zrode Československa*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1987, s. 173 an.

Pittsburská dohoda a Washingtonská deklarace z r. 1918, abychom uvedli alespoň ty nejdůležitější.

Na vznik společného státu měl zásadní vliv vývoj situace na frontách války, klonící se po vstupu USA do války ve prospěch Dohody. A důležité samozřejmě bylo, že zahraniční odboj Čechů a Slováků byl orientován právě na Dohodu.¹⁹ Její vítězství ve válce na podzim 1918 tak vytvořilo příznivé mezinárodní podmínky pro vznik Československa v říjnu 1918, stvrzený pak pařížskou mírovou konferencí a v následných mírových smlouvách.

III.

Na pařížské mírové konferenci společná československá delegace, jejíž *spiritus movens* představoval – i přes počáteční oficiální vedoucí pozici K. Kramáře jako předsedy vlády – ministr zahraničí E. Beneš, otázka spojení českých zemí a Slovenska nebyla otázkou zásadní. Jednalo se však o územní rozsah nového státu a to zejména Slovenska, které bylo třeba také mocensky vymanit zpod maďarské nadvlády.²⁰ V souboru celkem dvanácti memorand, předložených mírové konferenci, bylo na prvním místě memorandum Čecho-Slováci, odůvodňující česko-slovenskou státní sounáležitost, a hned na druhém místě memorandum o územních požadavcích nového státu. Česko-slovenská státní jednota, podepřená konstrukcí jednotného „československého národa“ měla být pro Dohodu a mírovou konferenci hlavní podmínkou toho, že Československo bude co do rozlohy i počtu obyvatel (zejména slovanských) životaschopným státem. K tomu se pojily další územní požadavky (zejm. koridor s Jugoslávií a připojení Lužice).

Celkově se jednalo o maximalistické požadavky, kombinující důvody historické, etnické, hospodářské a strategické, jejichž realizace by z Československa učinila na evropské poměry stát střední velikosti se všemi náležitými atributy geopolitickými, včetně přístupu k moři, a který by tudíž mohl být zárukou mocenské stability ve střední Evropě namísto předchozího Rakousko-Uherska, které svou dějinnou roli nenaplnilo.

Pro Československo byla nejdůležitější z hlediska stanovení hranic Slovenska především mírová smlouva s Maďarskem. Základní problém spočíval v určení rozsahu slovenského území, které nikdy na rozdíl od českých zemí předtím netvořilo samostatnou a přesně vymezenou administrativní natož státoprávní jednotku. Československá delegace konferenci předestřela požadavky, které v případě jižních slovenských hranic jakožto státních hranic nevycházely z etnického principu, ale z úvah ekonomických a strategických. V podstatě je Nejvyšší rada přijala ke spokojenosti československé strany, včetně připojení Žitného ostrova, i když její představy byly

¹⁹ D. Kováč v této souvislosti ohledně postoje slovenské politiky poukazuje na jeden velmi významný fakt: „Bolo tomu tak nesporne aj preto, že v krajinách Centrálných mocností neexistovala nijaká koncepcia riešenia slovenskej otázky, na rozdiel napríklad od poľskej otázky. Pre Centrálnu mocnosť slovenská otázka neexistovala. Maďarská politika nepripustila uvažovanie v tomto smere. Keď prišiel zo strany Maďarska návrh na slovenskú autonómiu – po prevzatí vlády Mihályom Károlyim a teda po skončení vojny – bolo už príliš neskoro.“ (KOVÁČ, D.: *Vývoj slovenskej otázky medzi Dohodou a Centrálnymi mocnosťami*. In: MOMMSEN, H. – KOVÁČ, D. – MALÍŘ, J. – MARKOVÁ, M. /EDS./: *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Brno: Matice moravská, 2000, s. 103).

²⁰ Samozřejmě pomíneme-li Podkarpatskou Rus, s jejímž začleněním předtím česká politika nepočítala. K problematice začleňování Slovenska do Československa viz blíže: HRONSKÝ, M.: *Boj o Slovensko a Trianon (1918-1920)*. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998.

dalekosáhlejší.²¹ Avšak zamítnut byl požadavek na vytvoření koridoru, jenž měl zakrojit mnohem hlouběji maďarské území a spojit tak Československo s Jugoslávií.

Celkově výsledky mírové konference a uzavření mírových smluv mezinárodně stvrdily existenci Československa a to i včetně začlenění Slovenska. Vnitřní otázkou však zůstávalo uspořádání česko-slovenského poměru. Vzhledem ke složitějšímu ekonomickému a sociálně politickému postavení Slovenska se stala dominantním faktorem v novém státě česká politika. Ta tím měla potřebný prostor, aby česko-slovenskou státní jednotu odvodila od svých dřívějších koncepcí vyjadřujících etnickou a především národní jednotu obou celků v poloze jednotného „československého národa“. Aniz chceme omlouvat a nebrat na vědomí všechny excesy, chyby a ekonomicky motivované egoismy vztahu vůči Slovensku, nutno říci, že ve vztahu ke Slováckům nešlo jen o jakési sobecké snažení české politiky. Spojením s Čechy v jednom státě měli mít zajištěny potřebné podmínky pro svůj národní rozvoj také Slováci, ohrožení maďarizací.

Dodnes existují rozdílné názory na to, jaké státoprávní uspořádání Československu zajišťovalo lepší podmínky pro jeho existenci jako pevného stabilizačního faktoru ve střední Evropě – zda unitární stát, jakým Československo bylo podle ústavy z r. 1920 až do r. 1938, nebo stát vnitřně autonomizovaný, jak tomu bylo v krátkém období 1938-1939. To ovšem souviselo s několika skutečnostmi. Předně bylo zřejmé, že nový státní celek bude vyžadovat určitou dobu, aby vnitřně „srostl“. Vždyť vedle Slovenska byla součástí republiky i Podkarpatská Rus, která vykazovala z hlediska ekonomických a dalších kritérií, jimiž poměrujeme vyspělost dané společnosti, ještě horší parametry, než jaké Slovensko vykazovalo vůči českým zemím. A navíc národnostní problematika Československa nebyla jen otázkou vztahů mezi Čechy, Slováky a Rusíny. Nutno připočítat i československé Němce, Maďary a další již méně početné národnostní menšiny. A vedle úkolů, které bylo třeba řešit v národnostní oblasti, zde byla celá řada s tím nerozlučně spojených úkolů v oblasti ekonomické a sociální. Masaryk se sám vyjádřil, že by Československo k překonání svých problémů potřebovalo takových pět desítek let.

Dalším podstatným faktorem, který ovlivňoval vývoj Československa a jeho stabilizaci, byly vnější mezinárodní faktory. A ty jak známo měly své velmi citelné průniky i do vnitřního uspořádání Československa. Záhy po vzniku republiky se podařilo novému státu paralyzovat nebezpečí sociální revoluce jako alternativy rodícího se komunistického hnutí vůči válečným sociálně-ekonomickým dozvukům. Nebezpečí pro republiku však představovaly maďarské revizionistické snahy a od poloviny 30. let pak nacistické Německo.

Bezpečnost Československa sebou nesla i umocnění pozice a významu Slovenska. Bylo zřejmé, že jeho industrializace si vyžádá mnohem delší doby a to tím více v důsledku velké světové krize na přelomu 20./30. let a že tedy nebude moci být tak ekonomicky potentním celkem jako české země. Bylo však třeba s ním výrazně počítat z obranných důvodů. Slovensko představovalo prostor, kam lze soustředit další linii obrany, kdyby se Německu v případě jeho útoku na Československo podařilo sevřít do kleští české země a odříznout je od zbytku republiky. Proto se zde také začalo s budováním kapacit zbrojního průmyslu.

Pod prizmatem těchto úvah je nutno též nahlížet na neochotu české politiky a jmenovitě E. Beneše uvolnit unitární podobu republiky. Ten vedle svého, jak říkal, sociologického přesvědčení, že Češi a Slováci jsou jedním československým národem, odmítal slovenské autonomistické

²¹ Československý návrh vedle Žitného ostrova zahrnoval i další území směrem na východ, zhruba v linii nad Ostřihomem a Miškolcem k Podkarpatské Rusi. Srv. KLIMKO, J.: *Politické a právní dějiny predmníchovskej republiky (1918-1938)*. Bratislava: Veda, 1986, s. 43 an. Celkově pak HRONSKÝ, M.: c. d.

ké snahy, představované Hlinkovou ľudovou stranou právě s poukazem na nebezpečí okolních expanzivních nacionalismů. Počátkem prosince 1933 v rámci svého turné po řadě slovenských měst k tomu řekl: „*Nie som za separatizmus a politický autonomizmus preto, že by to bola jednoducho nová, veľká umelá politická prekážka pravidelnému a nezadržateľnému biologickému a sociologickému vývoju nášho národa... európsky vývoj si vynucuje rýchle vytvorenie jednotného silného národa na rozhraní troch expanzivných nacionalizmov, nemeckého, maďarského a italského, ktoré by pohlcovali Čechov i Slovákov, keby tohoto vážneho nebezpečia nechápali a keby svoju národnú jednotu v tejto osudnej chvíli histórie svojej a histórie európskej nevedeli uskutočniť.*“²² A navíc zde byla obava, že autonomie na národní bázi poskytnuté jednomu národu, by se okamžitě dožadovaly i národnostní menšiny. V tomto případě narůstaly zejména obavy z německé menšiny, jejíž Sudetoněmecká strana, která byla nejsilnější nejen v německém politickém spektru v Československu, ale vedle československých agrárníků nejsilnější v celém Československu, se stávala stále povolnějším nástrojem Hitlerovy politiky. Jak se ukázalo po Mnichovu, autonomie na Slovensku a Podkarpatské Rusi nevedla k upevnění státu a jeho obranyschopnosti, ale právě naopak.

Příznivější mezinárodní poměry by jistě přinesly daleko větší prostor pro další demokratizaci republiky a možná i řešení, která by posilovala republiku jako celek a zároveň dávala mnohem větší prostor pro vlastní národní rozvoj Slováků a národnostních menšin. Pejorativně nahlížený *čechoslovakismus* by možná byl na Slovensku vnímán v podobě *českoslovenství* jako vyjádření národní jednoty nikoli v etnickém, ale státním slova smyslu podobně jako v případě Švýcarů či Britů.²³

IV.

Rozbití Československa a druhá světová válka sebou přinesly nebývalé ohrožení existence našich národů. Požadavek opětné obnovy jednotného Československa se stal určujícím jak pro český a slovenský odboj, tak i jedním z válečných cílů protihitlerovské koalice. Jestliže česká politika a jmenovitě E. Beneš mohli odmítat státoprávní úpravu česko-slovenského vztahu předtím s poukazem na ohrožení republiky, nebylo to možno již vůči slovenské demokratické odbojové reprezentaci a ne v situaci, kdy bylo zřejmé, že Československo bude obnoveno jako demokratický stát. Z hlediska obnovy republiky se tak úprava vzájemných česko-slovenských vztahů stala věcí zásadní a neodkladnou.

Zahraniční odboj to obecně vyjádřil, již na svém počátku v programovém prohlášení Československého národního výboru z října 1939, když již vedle sebe souběžně (a navíc i ve slovenštině) označuje Čechy a Slováky jako dva rozhodující subjekty, které rozhodnou o vztazích mezi sebou a o uspořádání republiky: „*I o novom vnútornom usporiadaní štátu, o pomere slobodných Čechov k slobodným Slovákom rozhodne si väčšina slobodných Čechov a slobodných Slovákov.*“²⁴

To však ještě nevyjadřovalo, jak chápat vztah Čechů a Slováků jako národa a jakou konkrétní státoprávní podobu by tento vztah měl mít. V českém prostředí stále vládla představa, vycházející z čechoslovakistické koncepce dvou větví jednotného národa. V domácím odboji

²² *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. II. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998, s. 161.

²³ Ohledně problematiky čechoslovakismu odkazují na příslušný komplex fundovaných statí in: PEKŇÍK, M. A KOL.: *Pohľady na slovenskú politiku*. Bratislava: Veda, 2000, s. 487-657.

²⁴ VESELÝ, Z. /ED./: *Československá zahraniční politika 1914-1945 (Dokumenty)*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 2000, s. 208.

to vyjadřoval program z jara 1941 *Za svobodu do nové Československé republiky* zpracovaný v prostředí levicově orientovaného *Petičního výboru Věrní zůstaneme*. Předpoklad k dosažení československé jednoty podle tohoto programu spočíval v politickém, ekonomickém, sociálním a kulturním zrovnoprávnění Slováků: „*Specielní nároky slovenské budou zajištěny náležitým podílem Slováků na ústřední správě a tím, že správa Slovenska bude v jejich rukou... Ve vnitřním zřízení státu bude Slovensko postaveno na roveň oběma zemím západním (zemské zřízení)... Československá jednota není hotovou věcí, nýbrž úkolem... Sjednocení lze dosáhnout... práci kulturně výchovnou, politickou demokracií a především tím, že sociální a hospodářské poměry Slovenska budou povzneseny na úroveň západních zemí. Bude tudíž naším úkolem vyrovnat pro Slovensko nevýhody... podporovat jeho industrialisaci a vělenit je co nejúplněji do státního hospodářského života, aby napříště bylo jeho spoličinitelem a nikoli pouze předmětem. Naprostá plnoprávnost Slováků je směrnicí základní důležitosti. Takto překonáme partikularism, který ve všech moderních státech náleží minulosti.*“²⁵

Koncisně pak počátkem listopadu 1944 své představy ohledně česko-slovenského vztahu v rámci představ o poválečném uspořádání republiky vyjádřil E. Beneš v odpovědi Slovenské národní radě.²⁶ Československo mělo být strukturováno na bázi zemského uspořádání, kde měly být posíleny pravomoci jednotlivých zemských celků. Decentralisace však měla být provedena na základě územně-administrativního principu, nikoliv národnostního. Poté Beneš hájil a zdůvodňoval svůj názor na česko-slovenský poměr s připomenutím své sociologické kvalifikace: „*Nikdy jsem nikomu netajil a netajím ani dnes, že já jsem vždy hájil a hájím stanovisko jednotného národa československého. Je to mé stanovisko vědecké, sociologické. Češi a Slováci jsou mi dvě rovnocenné, rovnoprávné a stejně plně vyspělé části jednoho a téhož národa...*“²⁷ V závěru této pasáže pak argumentoval pojetím tohoto analogického problému v tehdejší hostitelské zemi: „*V Anglii se říká: English nation, Scottish nation, Welsh nation, ale se stejnou oprávněností a plnou tolerancí: British nation. Je to prostě výraz vyššího stupně vývoje. Proč bychom si také my neměli osvojit stejnou toleranci? Proč bychom i my neměli tento vyšší stupeň společenského vývoje pochopit a uznat a dovést se mu přizpůsobit? A proč tudíž dělat všechny tyto věci vůbec spornými?*“²⁸

Nejdále v českém politickém spektru ve vztahu k postavení Slovenska došli komunisté, kteří na popud některých činitelů Komunistické internacionály (Z. Manuilskij, J. Dimitrov) uvažovali o federativní úpravě česko-slovenských vztahů, což korespondovalo i s představami slovenského odbojového tábora. Ve snaze nenarušit spolupráci s E. Benešem však od tohoto modelu ustoupili a na základě uznání svébytnosti slovenského národa prosazovali autonomní postavení Slovenska v osvobozené republice. To pak vyjadřoval i Košický vládní program z dubna 1945, vzešlý z návrhu komunistů. V jeho VI. kapitole, prezentovanou pak komunisty, konkr. Klementem Gottwaldem, jako *Magna charta slovenského národa*, bylo proklamováno a českou politikou tak poprvé přijato uznání existence svébytného slovenského národa. Slovensko mělo mít

²⁵ *Za svobodu do nové Československé republiky*. Praha: Dělnická akademie, 1945, s. 65-66. Stojí za zmínku, že citovaná pasáž je obsažena nikoli v partii vztahující se k národnostní tematice, která je věnována jen národnostním menšinám, ale v oddíle *Reforma ústavy a parlamentarismu*.

²⁶ Byla to reakce na usnesení SNR z 29. 9. 1944, předané E. Benešovi při návštěvě delegace SNR v Londýně v polovině října t.r. V tomto usnesení SNR v duchu své deklarace z 1. 9. 1944 stvrzovala, že SNR je nositelkou veškeré moci na Slovensku.

²⁷ BENEŠ, E.: *Úvahy o slovanství*. Praha: Čin, 1947, s. 326-327.

²⁸ Tamtéž, s. 329.

v nové republice autonomní postavení, vyjádřené svými národními orgány v podobě Slovenské národní rady a exekutivního orgánu v podobě Sboru pověřenců.²⁹

V.

Otázkou a předmětem sporů však byl rozsah této autonomie, o což se vedly vzrušené diskuse již v přípravě vládního programu koncem března 1945 na jednání zahraniční politické reprezentace stran Národní fronty v Moskvě. České politické strany, zejména národní socialisté, se snažily odkazem na potřebu stabilizace a náročné úkoly obnovy republiky prosadit co nejužší prostor pro slovenskou autonomii. Jestliže tuto skutečnost ještě plně neodrážely tzv. první a druhá pražská dohoda z června 1945 a dubna 1946, jinak tomu bylo u tzv. třetí pražské dohody z června 1946.³⁰ Ta již plně postavila SNR i Sbor pověřenců pod kontrolu ústřední vlády v Praze. Toto řešení prosazovali též komunisté, zejména čeští a fakticky se tak dostávali do rozporu s Košickým vládním programem, jehož byli iniciátory a který otevíral cesty k případnému federativnímu uspořádání. Důvodem tohoto obratu komunistů byla obava, že nebudou mít na Slovensku tak silné pozice a vliv jako v českých zemích. Výsledek parlamentních voleb tyto obavy potvrdil. Zatímco v českých zemích KSČ skončila s téměř 40% hlasů na prvním místě a další zisk si mezi sebou dělily ostatní strany, na Slovensku získali sice komunisté 30% hlasů, ale proti 60% Demokratické strany. Okleštění slovenské autonomie komunisté zdůvodňovali obavami, že vývoj směřuje k odtržení Slovenska od republiky. V listopadu 1947 se jim pak skutečně podařilo Demokratickou stranu vyřadit z vedení Sboru pověřenců a obsadit její posty.

Po nastolení svého mocenského monopolu moci v únoru 1948 pak komunisté prosadili takto okleštěnou slovenskou autonomii do nové československé ústavy z května 1948. Na české straně vlastní národní orgány nevznikly a jejich roli plnily celostátní orgány a instituce. Rozhodování o povaze a podobě česko-slovenských vztahů se stalo podobně jako jiné oblasti již jen výlučnou záležitostí komunistů a zde zejména českých. Tím se na dlouhá léta petrifikoval asymetrický model státoprávního uspořádání česko-slovenských vztahů.³¹ Komunistická interpretace pak řešení slovenské otázky a vůbec národnostní otázky zúžila jen na problematiku řešení sociálně ekonomických problémů. Nebývalá a dynamická (a také často ekonomicky neefektivní) grandiózní industrializace Slovenska byla vydávána po sovětském vzoru za jeden z důkazů opodstatněnosti komunistického režimu.

Nelogické však bylo, že v situaci, kdy Slovensko již bylo plně v moci komunistů a nehrozilo nebezpečí, jímž se zdůvodňovalo předchozí okleštění slovenské autonomie, že ti slovenští komunisté, kteří usilovali o rozšíření pravomocí slovenských orgánů, byli označeni pražským vedením strany za buržoazní nacionalisty a perzekvováni. Příčiny této zdánlivě nelogičnosti je třeba však logicky hledat ve snaze vedoucích špiček KSČ nepřipustit jakékoli možné oslabení

²⁹ Znění viz: VESELÝ, Z. /ED./: *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Epoque, 2004, 2. vyd., s. 354-355.

³⁰ K problematice tzv. pražských dohod viz blíže KAPLAN, K. /ED./: *Pražské dohody 1945-1947. Dokumenty*. Praha: Ústav soudobých dějin, 1993. Též VESELÝ, Z. /ED./: *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Epoque, 2004, 2. vyd., s. 364-365, 390-392-393.

³¹ Neobvyklost tohoto typu úpravy státoprávních vztahů vystihovala i sama důvodová zpráva: „*Tuto předležitou otázku neřešíme žádnou formou známou z učebnic státovédy, nemůžeme své řešení nazvat ani federací, ani autonomií nebo podobně, ale řešíme tyto věci z konkrétní situace a na základě konkrétních zkušeností...*“ (Cit dle GRONSKÝ, J. /ED./: *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa. II (1945-1968)*. Praha: Karolinum, 1999, s. 286.

kontroly centra. K tomu nutno připočíst i vlivy zesilujícího stalinismu na československé poměry a jeho snahu udržet v poslušnosti své satelity v době akcelerující studené války.

Když pak pominulo nejvyhrocenější období studené války, začalo docházet k náznakům určitého uvolnění i ve vnitřní politice komunistického režimu v Československu. S tím bylo spojeno i podobné očekávání v oblasti česko-slovenských vztahů. Nadějným příznakem toho bylo určité rozšíření kompetencí slovenských národních orgánů v červenci 1956. Avšak nová socialistická ústava Československa v červenci 1960 nastolila stav zcela jiný. To bylo ovlivněno dobovými představami o další budoucnosti Československa. Pod sovětským vlivem a také pod dojmem skutečných i domnělých úspěchů, kterých komunistický režim dosáhl na přelomu 50. a 60. let, vedení KSČ proklamovalo, že v zemi jsou již vybudovány základy socialismu a že tak v brzké době bude socialistické budování vůbec dovršeno a sliboval se přechod do období komunismu se všemi nereálnými vizemi ekonomickými i politickými.

Československá společnost se měla v nadcházejícím období transformovat přes všelidový stát směrem ke komunistické samosprávě, která by měla vystřídat dosavadní režim označovaný jako diktatura proletariátu. Tím se vytvořil prostor pro zdůrazňování toho, že národnostní rozdíly nebudou dominantními charakteristikami společnosti a nebudou mít již povahu politickou, ale pouze kulturní. To vycházelo z dobového teoretického konceptu, že národy jsou historicky přechodné kategorie, které dosáhnou v období komunismu svého rozkvětu a pak zaniknou a přetvoří se v komunistické společenství.

Pod vlivem těchto přístupů vyznělo jednání celostátní konference KSČ v roce 1960. Ta rozhodla o podobě nové Ústavy Československé socialistické republiky, přijaté v témže roce. V referátu nejvyššího činitele KSČ a prezidenta republiky Antonína Novotného na konferenci se uvádělo, že již bylo dosaženo naprosté rovnoprávnosti Čechů a Slováků v politické oblasti a byly vytvořeny předpoklady k tomu, aby došlo nejdříve k vyrovnání i ve sféře ekonomické. Vyhlašovaný blízký přechod ke komunismu sebou nesl jednak otevřené vyjádření komunistického monopolu moci v podobě zakotvení vedoucí úlohy KSČ (články 4 a 6) a též se měl odrazit i v přestavbě struktury politických orgánů a jejich pravomocí. Uvažovalo se o zrušení vlády, jejíž funkce mělo převzít předsednictvo Národního shromáždění. To se mělo dotknout orgánů na všech úrovních, tedy i slovenských.

Ústava opětně Československou socialistickou republikou proklamovala jako stát dvou rovnoprávných bratrských národů Čechů a Slováků. Avšak spolu s tím zase bylo zdůrazněno, že Československo je jednotným státem. Oproti roku 1956 došlo k opětné redukci pravomocí SNR na funkce doslova symbolické, které z hlediska jejich reálných pravomocí nedosahovaly ani postavení národních výborů. Závažnou změnou bylo též zrušení Sboru pověřenců jako vládního a výkonného orgánu, čímž se vlastně likvidovaly zbytky slovenských vládních kompetencí. Zůstaly jen funkce jednotlivých pověřenců, které volili poslanci SNR na působení v přesně určených oblastech, jež měly na starosti příslušné odbory SNR. Tyto změny, vydávané navíc za vrchol marxisticko-leninského řešení národnostní otázky a neoptimálnější řešení vztahů Čechů a Slováků, byly však na Slovensku vnímány jako necitlivý pražský centralismus a svým způsobem jako nová podoba čechoslovakismu.³² V části české společnosti byl zase dojem, že Slováci

³² A. Novotný ve výše zmíněných vzpomínkách učiněné změny opět zdůvodnil dalším strašákem: „Ano, roce 1960 jsme to zakotvili v ústavě. Vedlo nás k tomu přesvědčení, že po událostech v Maďarsku v roce 1956, které měly velký dopad i na Slovensku, kde došlo k velkému nástupu slovenských separatistů, neexistuje federalizace jako opatření vedoucí k upevnění státu Čechů a Slováků.“ (ČERNÝ, R.: *Exprezident. II.* Říčany: Orego, 1998, s. 137).

jsou pořád nespokojeni a nevděční, přičemž se do nich stále více investuje a to ještě bez patřičného ekonomického efektu.

Tím vším se vytvářela nežádoucí atmosféra napětí ve slovenském prostředí, kterou navíc umocňoval necitlivý přístup A. Novotného a některých dalších činitelů ve vztahu ke slovenskému národu.³³ V přípravách XII. sjezdu KSČ se již ale uvedené problémy nemohly obejít a proto se komunistické vedení snažilo ustoupit tam, kde byl největší tlak veřejnosti. Na XII. sjezdu KSČ v roce 1962 bylo zdůrazněno, že proklamovaný přechod ke komunismu předpokládá sblížování národů a národností a že vzniká nové socialistické společenství československých pracujících. Zároveň ale na vyváženou bylo mnohem výrazněji zdůrazněno, že v podmínkách socialismu sblížování národů nejen nevylučuje, ale naopak předpokládá všestranný rozvoj každého jednotlivého národa.

Neudržitelnost dosavadního státoprávního uspořádání byla stále zřejmější. Prostor pro nové řešení přinesl až demokratizační proces v roce 1968 označovaný jako *Pražské jaro*. Zatímco slovenská strana (KSS i SNR) považovaly za prioritní řešit především česko-slovenský státoprávní stav, česká politika tuto prioritu náležitě neakcentovala. Nakonec však přistoupila na princip federativního uspořádání na bázi dvou národních republik. Obecnou směrnicí k tomu dal Akční program KSČ z dubna 1968: „*V zájmu rozvoje naší socialistické společnosti, upevnění jednoty československého lidu a jeho důvěry v politiku KSČ je proto nevyhnutelné dosáhnout zásadního obratu i ve státoprávním uspořádání Čechů a Slováků a provést příslušné ústavní změny. Nastává proto se vsí vážností potřeba, aby byla respektována výhoda socialistického federativního uspořádání...*“³⁴

V určitém spěchu připravovaná státoprávní změna došla však svého přijetí až v situaci, kdy demokratizační proces v Československu byl zastaven v srpnu 1968 sovětskou invazí. To zásadně ovlivnilo naplnění *ústavního zákona o československé federaci*, jehož přijetí z 27. října 1968 bylo jedním z mála cílů, který byl podle programu reformního vedení KSČ splněn. Avšak nebyl naplněn a ani vzhledem k opětné obnově mocenského monopolu KSČ nemohl být naplněn jeho skutečný smysl, tj. federace dvou národních republik, spojených ve společném státě na demokratických základech. Kurz nového vedení KSČ, plně podřízeného sovětské politice, již v počátcích *normalizace* zcela jasně nadřadil centralistický přístup. Proto také nedošlo k plánované federalizaci samotné Komunistické strany.³⁵ Koncem roku 1970 Federální shromáždění přijalo zákony, kterými se posilovala pravomoc centrálních federálních orgánů a rozšířily se jejich pravomoci s cílem plně nastolit systém direktivně a centrálně plánované ekonomiky.

Tato *federalizovaná totalita* zůstala bez podstatných změn po téměř celá následující dvě desetiletí. A opět tento model nedotaženého a monopolu KSČ podřízeného státoprávního uspořádání byl sebevědomě vydáván za dějinný vrchol řešení vztahů mezi Čechy a Slováky. To bylo zdůrazňováno na všech vrcholných stranických zasedáních, zejména na sjezdech. Opět se zdůrazňo-

³³ V srpnu 1967 se např. A. Novotný skandálně zachoval při své návštěvě Slovenska, zejm. pak v Matici slovenské v Martině, kterou označil za nacionalistickou. Jeden z nejbližších spolupracovníků Kl. Gottwalda a člen nejvyššího stranického vedení Václav Kopecký již předtím zase bagatelizoval národní identitu Čechů a Slováků slovy, že se od sebe vzájemně liší jen tím, že jedni pijí pivo a druzí víno.

³⁴ *Federalizácia československého štátu 1968-1970*. Ed. J. Žatkuliak. Praha, Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Doplněk, s. 38.

³⁵ Normalizační vedení KSČ v čele s G. Husákem nemohlo federalizaci KSČ připustit již z toho důvodu, že v uvažované Komunistické straně českých zemí by stále ještě měli převažující vliv a pozice stoupenci a exponenti potlačeného obrodného procesu.

val především ekonomický a sociální rozvoj Slovenska, což byl do značné míry nepopiratelný fakt.³⁶

Česká veřejnost vývoj a situaci na Slovensku vnímala poněkud rozporně. Na jedné straně její část setrvala v názoru, že i přes státoprávní změny jdou na Slovensko investice na úkor českých zemí, mající především sociální aspekt, avšak ekonomicky zcela neefektivní. Na druhé straně bylo vnímáno, že normalizační režim na Slovensku se neprojevoval tak brutálně jako v českých zemích. Důkazem toho byla např. oblast literatury a ediční činnosti. Pro řadu Slováků rozšíření národních a vznik nových federálních orgánů znamenaly v řadě oblastí možnost kariérního vzestupu.³⁷

Určité možnosti alespoň částečného překonání této „federalizované totality“ se rýsovaly od druhé poloviny 80. let v souvislosti s nutností reagovat i v Československu na sovětský příklad, tentokrát ovšem zcela paradoxně v podobě Gorbačovovy perestrojky. V rámci pokusů o nesmělé reformy se připravovala také nová československá ústava. Její pracovní verze, kromě toho že namísto vedoucí úlohy KSČ hovořila jen o vedoucí úloze dělnické třídy, však v podstatě setrvala v oblasti česko-slovenského státoprávního poměru na úrovni zákona o federaci z roku 1968. Ani zde se např. nepočítalo s tím, že by federace i její jednotlivé republiky měly mít své vlastní ústavy. Tuto funkci měla plnit vlastně tato trojústava. Také hospodářství bylo pojímáno jako jednotný celek. Nezměněn měl zůstat i státní znak jako jednotný symbol československé, české i slovenské státnosti, jednotná měla zůstat i vlajka. Určité novum, kterým by se poněkud zviditelnily jednotlivé národní republiky navenek, byl návrh, aby tyto mohly navazovat v oblasti své působnosti styky a uzavírat smlouvy s cizími státy a s mezinárodními organizacemi.³⁸

Tyto a další návrhy a úvahy v rámci opatrného československého pokusu o perestrojku však byly paralyzovány vystupňovanou agónií režimu a záhy po listopadu 1989 překonány zcela zásadní změnou politických poměrů, které se vzápětí citelně dotkly i ostatních oblastí, včetně česko-slovenských vztahů a státoprávní podoby Československa.

VI.

Pro nově se formující českou politickou reprezentaci, kterou vynesla k moci *sametová revoluce*, bylo řešení národnostní problematiky, konkrétně a především česko-slovenských vztahů, zpočátku pojímáno jako jeden z celé řady úkolů, které před ní stály. Např. Programové zásady Občanského fóra z 26. listopadu 1989 tuto problematiku zmiňují jen velmi stručně jedinou větou ukončující pasáž o povaze požadovaného politického systému: „*Československo bude při*

³⁶ Oficiální režimní statistiky neustále dokumentovaly vysoké tempo rozvoje Slovenska, které stále ještě procházelo procesem industrializace. Jeden z předních režimních historiků V. Plevza koncem 70. let nehistoricky srovnával: „Oprávněně sa vyzdvihuje, že zhruba za štvrtstoročie sa na Slovensku uskutočnila priemyselná revolúcia, ktorá v Anglicku trvala vyše sto rokov.“ (PLEVZA, V.: *Národnostná politika KSČ a česko-slovenské vzťahy*. Bratislava: Práca, 1979, s. 375). Avšak právě od konce 70. let začaly i ve slovenské ekonomice jako neoddělitelné součásti jednotné direktivně řízené a centralizované československé ekonomiky narůstat vážné disproporce a problémy spočívající v samé podstatě systému autoritativního režimu.

³⁷ Ve federálních orgánech se dodržovala zásada recipročního zastoupení. Tj. když byl ministr Slovák, jeho náměstkem byl Čech a opačně. Podobně tomu bylo v diplomatických službách. Tento poměr byla snaha dodržovat i na nejvyšší úrovni, ovšem vždy v závislosti na obsazení rozhodující mocenské funkce, kterou byla funkce generálního tajemníka ÚV KSČ.

³⁸ Srv. GRONSKÝ, J. /ED./: *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa. III (1968-1989)*. Praha: Karolinum, 2000, s. 272.

*zachování principu federativního uspořádání státu rovnoprávným svazkem obou národů a všech národností.*³⁹

Česká politická reprezentace v podstatě vycházela z premisy, že federalizační zákon z roku 1968 byl dobrým základem, který byl ovšem následným normalizačním vývojem zbaven demokratického obsahu a byl více méně formální, protože nad prováděním tohoto jakožto i jiných zákonů stála vůle státostrany. Mělo tak dojít k transformaci *federalizované totality* ve skutečnou, *autentickou federaci*, jak ji označoval tehdejší československý prezident Václav Havel.

Otázkou však bylo, co si kdo pod naplněním tohoto úkolu konkrétně obsahově představoval v situaci, kdy posléze došlo k opadnutí revoluční euforie a k narůstající vnitřní pluralizaci a diferenciaci v táboře nové mocenské garnitury, vrcholící pak po volbách v roce 1990 vznikem nových politických stran. Po diferenciaci Občanského fóra, vrcholícím počátkem roku 1991 jeho rozpadem v několik nových subjektů v českém politickém táboře, zaujala dominantní pozice v podobě klasicky pojímané politické strany Občanská demokratická strana v čele s Václavem Klausem. Na Slovensku v důsledku identického procesu tyto pozice zaujalo po rozpadu VPN na jaře 1991 Hnutí za demokratické Slovensko v čele v Vladimírem Mečiarom. Nevznikla tedy žádná politická strana, která by šla napříč celorepublikovým názorovým spektrem jako jednotná československá strana.⁴⁰

Z hlediska státoprávního uspořádání česko-slovenských vztahů se v procesu demokratických přeměn ukazovalo, že bude třeba zcela nově koncipovat i československou státní jednotu. Jednota již neměla být vytvářena shora, ale zdola na základě dohody subjektů federace tvořených jednotlivými národními republikami. To by bylo zcela v souladu s klasickým a ideálním modelem vytváření federace, tj. na základě konsensu jednotlivých národních subjektů této federace v podobě státní smlouvy. Tuto koncepci zastával konkrétně tehdejší slovenský premiér Ján Čarnogurský. Jeho představa však byla taková, že to bude co nejvolnější svazek dvou samostatných států, kde každý z nich bude mít svou mezinárodně právní subjektivitu. Lapidárně to i ohledně časového horizontu vyjádřil ve svém interview z poloviny dubna 1991: „*Ja naozaj vôbec nemám predstavu o opustení ČSFR. Mám však predstavu, že ČSFR je pre Slovákov a Čechov spoločnou loďou na plavbu do integrovanej Európy, no keď v nej pristaneme, budeme mať každý svoju loďku.*“⁴¹ Svou představu podoby tohoto státu v nejbližší budoucnosti pak blíže konkretizoval ve své přednášce v Oxfordu: „*Pokladáme za užitočné, ak spoločný štát s Čechmi bude vykonávať niektoré funkcie, napríklad armádu, zahraničnú službu a najnevyhnutnejšie hospodárske funkcie. Ani príliš nezáleží na tom, či ich bude vykonávať federálne...alebo konfederálne.*“⁴² Motivace, proč tuto pasáž formuloval jako ochotu ke společnému soužití Čechů a Slováků, je zřejmá v souvislosti s tím, co pronesl krátce předtím: „*Západná Európa ponúka rozvinuté hospodárstvo a stabilizované nadštátne organizácie. Ale pri rokovaní o asociačnej dohode s Európskym spoločenstvom nebola ochotná ani len pripustiť zmienku o tom, že Česko-Slovensko sa skladá zo Slovenskej republiky a z Českej republiky.*“⁴³

³⁹ *Kde domov můj? 72 let Československa.* Praha: Evropský kulturní klub, 1992, s. 298.

⁴⁰ Svým způsobem zpočátku jen s výjimkou komunistů, sdružujících své dvě národní komunistické strany (KSČM a KSS) pod střechovým názvem KSČS.

⁴¹ Cit dle RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945-1992*, Bratislava: Academic Electronic Press Bratislava, Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1998, s. 323.

⁴² ČARNOGURSKÝ, J.: *Vídené od Dunaja*. Bratislava: Kalligram, 1997, s. 150.

⁴³ Tamtéž, s. 149. K tomu stačí jen dodat, že projev byl přednesen 15. 12. 1991. Asociační dohoda byla podepsána o den

Tyto a podobné formulace z jeho úst předtím a potom i z úst dalších slovenských politiků však budily u velké části české veřejnosti dojem, že slovenská reprezentace velmi manévruje ve snaze získat co nejvíce výhod a žádné povinnosti. Tady mají svůj původ i ona obvinění Slováků, že si z Čechů dělají pojišťovnu a penězovod. Způsobem sobě vlastním na to reagoval prorocky a provokativně již počátkem května 1990 spisovatel Ludvík Vaculík vyjádřením, že slovenské představy o společném státě Češi stejně nikdy nebudou schopni splnit a že proto bude lepší, když se oba národy kultivovaně rozejdou.⁴⁴

Výstižně slovenskou recepci českého vnímání federace postihl Petr Pithart (1990-1992 premiér české vlády): „*Česká identifikace s celkem federace byla na Slovensku vnímána nikoli jako deficit vědomí české identity a české identifikace s českým státem, ale především jako doklad nedostatečného respektu ke slovenské osobitosti, státnosti, jako projev nepřijatelného paternalismu a jako důkaz, že Češi vnímají Československo jako „rozšířené Čechy. Češi smýšleli rovnou federálně (na Slovensku tomu rozuměli jako „unitárně“) a Slováci převážně republikově (z českého hlediska národně, nacionalisticky, event. přímo separatisticky). Češi neuměli nebo odmítali stát se „symetrickými“ partnery Slováků, odmítali či neuměli se hlásit ke své české státnosti, protože se především hlásili ke státnosti širší, československé.*“⁴⁵

Z hlediska hledání modelu česko-slovenských státoprávních vztahů se zcela logickým ukazovalo nejdříve začít tam, kde celá federace nástupem normalizace vlastně tak řečeno „zamrzla“, tj. u problému kompetencí mezi federací a republikami. Začalo se však tak říkajíc od střechy, nikoli od základu. Začalo se tím, co svým způsobem mělo být odrazem a důsledkem očekávaných změn. Totiž názvem státu a státní symbolikou. S návrhem na jejich změnu neočekávaně a razantně vystoupil na půdě Federálního shromáždění v lednu 1990 prezident V. Havel. Ač se toto zdálo být úkolem jakoby nejjednodušším, způsobilo to naopak nečekaně první rozpor, který se již nenesl v poloze povahy politického režimu, ale v poloze česko-slovenských vztahů. A to zcela zbytečně. Přestože se jednalo o problém sice velmi citlivý a významný, byl z hlediska priorit jiných úkolů přece jen vedlejší a navíc zcela nepřipravený k řešení. Jeden z předních aktérů Občanského fóra v parlamentě Zdeněk Jičínský k tomu ve své vzpomínkové práci uvádí: „*Projednávání návrhů na změnu názvu čs. státu a jeho státního znaku je nešťastnou kapitolou v krátké historii tohoto parlamentu. Byl jí otevřen – a to velmi nedobrym, zcela nepřipraveným způsobem – problém vztahů českého a slovenského národa.*“⁴⁶

Postupně namísto federálních orgánů začaly iniciativu v jednáních o budoucí státoprávní podobu vztahu Čechů a Slováků přebírat národní vlády a rady. Podnětným impulzem byla ochota české strany uvažovat o transformaci dosavadního modelu víceméně stále ještě unitární federace v model dualistického uspořádání. V listopadu 1991 to vyjádřil premiér Pithart svým pověstným projektem česko-slovenského dvojdomku. Celá řada následných jednání pak vyústila na jednání v Milovech počátkem února 1992 do návrhu smlouvy mezi oběma republikami, s jejichž souhlasem se měla federace konstituovat. Návrh smlouvy však odmítly Slovenská národní strana a Hnutí za demokratické Slovensko, těsnou většinou pak i předsed-

později. Je ovšem otázkou, zda jakkoli průhledné či neprůhledné snahy jmenovitě J. Čarnogurského lze pokládat jen za snahu o naplnění vzorce jeden národ = jeden stát, či za výraz přesvědčení, že identifikačním rámcem několika národů už nemusí být jejich parciální státní svazek, ale širší rámeček v podobě celoevropských struktur.

⁴⁴ RYCHLÍK, J.: c. d., s. 317.

⁴⁵ PITHART, P.: *Po devětaosmdesátém: Kdo jsme?* Bratislava: Kalligram, s. 188-189.

⁴⁶ JIČÍNSKÝ, Z.: *Československý parlament v polistopadovém vývoji.* Praha: Nadas-Afgh, 1993, s. 106.

nictvo Slovenské národní rady. Milovský návrh představoval zenit úsilí o společný stát. Ač posléze nechyběly další pokusy,⁴⁷ bylo stále zřejmější, že rozhodující politické síly na české i slovenské straně, vzešlé z voleb na jaře 1992, tj. ODS a HZDS, usilují o rozdělení státu.

Příčinou byly stále více rozdílné představy o povaze změn, které měly nasměrovat další vývoj. Na české straně to byla představa společného státu v podobě sice volné, ale přece jen pořád funkční federace, tj. v podstatě takového modelu, který umožňoval konsensuální transformační proces, v němž profilující dominantní strana české politické scény – ODS, personifikovaná Václavem Klausem – akcentovala ekonomickou transformaci. Její realizace podle režie ODS však vyvolávala na slovenské straně obavy z neúměrných sociálních dopadů na slabší a jinak strukturovanou slovenskou ekonomiku a tím i slovenskou společnost.

Výrazem orientace na rozdělení státu byla i skutečnost, že vázly či zcela ustaly práce na federální ústavě. Neúspěšně skončila i iniciativa prezidenta Havla, aby se k budoucnosti společného státu vyjádřili občané v referendu. Poté, co nebyl hlasy slovenských poslanců zvolen prezidentem na další období (3.7.1992) a po přijetí deklarace o svrchovanosti Slovenska (17.7.1992), k 20. červenci 1992 abdikoval. Na jednání vedení ODS a HZDS 26. srpna v Brně pak bylo definitivně rozhodnuto o rozdělení Československa na dva samostatné státy, včetně harmonogramu. Definitivní termín zániku federace k 31. prosinci 1992 byl potvrzen na dalším zasedání v Jihlavě.

Proces zániku ČSFR pak vrcholil v následujících měsících řadou jednání na vládních úrovních. Jako labutí píseň zanikající federace vyzněla novela kompetenčního zákona, přijatá Federálním shromážděním 8. října 1992. Poté následovalo přijetí dokumentů, upravujících vztahy následnických států po zániku federace. 29. října 1992 byly podepsány mezi českou a slovenskou vládou smlouvy o celní unii, o měnové unii a o vytyčení státních hranic mezi oběma státy. Nakonec následovalo přijetí rozhodujících zákonů: 13. listopadu přijal federální parlament *ústavní zákon o dělení majetku československé federace* podle územního principu a v poměru 2 : 1. a 25. listopadu 1992 byl většinou hlasů přijat *ústavní zákon o zániku České a Slovenské Federativní Republiky*.

Ještě před vlastním zánikem federace Česká republika i Slovenská republika, byť stále ještě v rámci jednoho státu, již vystupovaly jako samostatné mezinárodněprávní subjekty. 23. listopadu 1992, tj. ještě dva dny předtím, než Federální shromáždění přijalo ústavní zákon o zániku československé federace, byla v Bratislavě podepsána *Smlouva mezi Českou republikou a Slovenskou republikou o dobrém sousedství, přátelských vztazích a spolupráci*. Smlouva sama je, jak úvodní pasáže dokumentují, koncipována jako smlouva mezi dvěma suverénními státy, odvolávající se na Chartu OSN a další dokumenty mezinárodněprávní síly. Charakter vlastní mezinárodní smlouvy v plném slova smyslu mezi dvěma samostatnými subjekty nabyta výměnou ratifikačních listin 1. července 1993. Před zánikem federace byla 21. prosince 1992 v Krakově podepsána Středoevropská dohoda o volném obchodu (CEFTA). Zde obě republiky vystupují

⁴⁷ K nim patřil návrh poslance M. Zemana na transformaci československé federace v Česko-Slovenskou Unii. Smysl udržet alespoň v této podobě společný státní svazek odůvodňoval v první zásadě, již se mělo Federální shromáždění držet při vypracování příslušného ústavního zákona: „Ve snaze přispět k urychlení procesu včlenění České republiky a Slovenské republiky do Evropské unie, předpokládané Maastrichtskými dohodami ze 7. 2. 1992, s vědomím, že toto urychlení vyžaduje koordinaci politiky České republiky a Slovenské republiky v ekonomické, sociální, ekologické, zahraničné politické a obranné oblasti, při respektování suverenity České republiky a Slovenské republiky.“ (<http://www.psp.cz/eknih/1992fs/slsn/stenprot/003schuz/s004037.htm>.)

také jako samostatné subjekty a to poprvé v mezinárodní smlouvě multilaterálního typu, kdy signatáři byly i další státy, tj. Maďarsko a Polsko.

VII.

Dne 1. ledna 1993 se na mapě Evropy objevily dva nové samostatné státy – Česká republika a Slovenská republika. Čechy a Slováky opět oddělily hranice, nyní ale hranice jejich vlastních států. Stalo se tak sice v určitém hektickém spěchu, avšak na druhé straně není zanedbatelné, že k tomu došlo na základě politické dohody dovršené i legislativně. Rozdělení společného státu tak nebylo jako v bývalé Jugoslávii či Sovětském svazu provázáno krvavými konflikty, které znesnadnily výchozí pozici nástupnickým státům těchto zemí.

V případě Česka a Slovenska ve spojitosti s touto zásadní státoprávní změnou nedošlo k žádné vnitropolitické destabilizaci. V Česku však tato skutečnost nevzbudila také žádné euforické projevy. Bylo to jednak tím, že pro Čechy se jakoby nic nezměnilo, doufalo se, že obě země zůstanou ve vzájemně velmi úzkých vazbách. Veřejnost rezignovala už dávno předtím, že by o tak zásadní otázce mohla přímo rozhodovat. Možné trauma z rozdělení u nemalé části české veřejnosti paralyzovaly i argumenty stoupenců rozdělení (konkr. ODS), že nyní se Čechům půjde do Evropy lehčeji, protože bez „slovenské zátěže“, a že již nebude potřeba se ohlížet na v mnoha ohledech slabšího a stále si něco vymíňujícího partnera.

Nové státoprávní situaci a vztahu ke Slovensku věnoval svou pozornost ve svém slavnostním projevu 1. ledna 1993 premiér V. Klaus. Stěžejní částí jeho projevu k této problematice jsou slova, jimiž usiloval o vysvětlení příčin zániku společného státu: „*Minulé české, slovenské a ani federální reprezentaci se, bohužel, nepodařilo převést soužití Čechů a Slováků v jednom státě na nové, spolehlivé základy. Můžeme se dnes ptát, zda to bylo v lidských silách, ale je zřejmé, že dlouhá a vleklá jednání měla za následek pouze eskalaci problémů a že stejně nakonec nikam nevedla... Před českou stranou vyvstala těžká a nesmírně zodpovědná volba: rozhodnout se mezi pomalým, veřejně nepřiznávaným rozkladem, doprovázeným těžkými krizovými otřesy a nestabilitou a mezi přesným pojmenováním stavu věcí a pokusem najít takové řešení, které by do budoucna nenapravitelně nezkalilo česko-slovenské vztahy a které by nechalo otevřené dveře pro dobrou budoucí spolupráci.*“⁴⁸

Legitimitu rozdělení Československa Klaus odvodil od posledních parlamentních voleb v červnu 1992: „*Nechtít nevidět, že poslední československé volby podstatným způsobem a zcela legitimně rozhodly o nové úpravě česko-slovenských vztahů, mohou jenom lidé, kteří chtějí z politické a hospodářské nestability a chaosu těžit.*“⁴⁹ V dalším pak sliboval, „*že se i tak bolestná věc, jakou je rozdělení státního celku, který zvláště Čechům přirostl k srdci, dá řešit civilizovanou a kulturní formou, a že zdaleka nemusí vést k budování čínské zdi od Jablunkova až k Břec-lavi*“⁵⁰. Plédoval pro zachování maxima vzájemně výhodných vazeb, což bude mít význam nejen pro Českou republiku, ale také „pro celou středoevropskou oblast a vůbec pro celou postkomunistickou východní Evropu, která se nyní tak těžce a často i za cenu krvavých konfliktů zbavuje tíživého dědictví minulosti“⁵¹.

⁴⁸ <http://www.psp.cz/eknih/1993ps/stenprot/001schuz/s001001.htm#r5>.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž.

Vztahy se Slovenskem také Klaus postavil na první místo ve výčtu priorit bilaterálních vztahů při posilování mezinárodního postavení České republiky, přičemž zdůraznil i motivy těchto vztahů: „Promyšlenými činy budeme posilovat mezinárodní postavení České republiky, udržovat a prohlubovat nedávno obnovené vazby k evropským a světovým institucím a zejména upevňovat vazby, které nás pojí s našimi nejbližšími sousedy. K nim nyní v první řadě náleží Slovensko. Nechci tvrdit, že naše vztahy se Slovenskem budou ve všem všudy hladké a zcela bezkonfliktní, ale naším prvořadým politickým zájmem je, aby Slovensko ekonomicky prosperovalo a aby se tam udržela politická pluralita.“⁵²

Prioritu vztahů se Slovenskem v rámci bilaterálních vztahů deklarovala česká vládní politika kontinuálně ve všech programových vládních prohlášeních a koncepcích české zahraniční politiky. A to bez ohledu na to, zda se jednalo o pravicovou vládní koalici ODS či od r. 1998 o vládu samotné sociální demokracie a v poslední době od r. 2002 o koaliční vládu sociálních demokratů s lidovci a unionisty. Nutno jen uvést, že po určitých problémech spojených zejména s majetkovým vyrovnáním a kritikou politických poměrů na Slovensku v době Mečiarovy vlády od r. 1998 došlo k nové a velmi plodné etapě vzájemných vztahů.

Zkoumáme-li však pojmání Slovenska českou vládní politikou po zániku Československa, nelze přehlédnout výrazný posun. Jestliže Masaryk geopoliticky považoval Slovensko za most k vysunutí českých zemí z německého obklíčení, nyní byla situace jiná. Kyvadlo české orientace v mezinárodním prostoru od východu směřovalo na západ. Zjednodušeně řečeno, tím, jak se oslabovaly vztahy se Sovětským svazem a posléze Ruskem, posilovala se vazba na západní země a zde především na Německo. Posilování vazeb na západní země mělo jednak své důvody politické a také – a to nepominutelně – bezpečnostní. Destabilizace poměrů v bývalém Sovětském svazu a zejména pak krvavý národnostní konflikt v rozpadající se Jugoslávii byly pojmány jako velmi vážná bezpečnostní rizika i pro Českou republiku. Na základě toho také první český ministr zahraničí J. Zieleniec akcentoval výhodnost nové geopolitické polohy České republiky, oddělené od Slovenska, které v doteku s nestabilní částí Evropy zůstávalo: „*Rozdělením Československa se změnila jak geopolitické podmínky, tak i vnitřní předpoklady české zahraniční politiky. Z geopolitického hlediska se Česká republika oddělila od té části podunajského prostoru, která bezprostředně sousedí s nestabilními pásmy východní a jihovýchodní Evropy. Její význam se zvýší zejména poté, co se stane součástí pásma stability v západní Evropě. K tomu ji předurčuje její historie, geografická poloha, tradice politické demokracie a snaha o vytvoření občanského a právního státu dodržujícího lidská práva.*“⁵³ Slovensko se tak svým způsobem spolu s Maďarskem vlastně stalo pro Česko jakýmsi oddělujícím geopolitickým prostorem, který měl tlumit případný destabilizační vliv z oblastí východní a jihovýchodní Evropy.

Po určité stabilizaci poměrů ve východní a jihovýchodní Evropě koncem 90. let 20. století dochází k určité modifikaci uvedeného pojmání Slovenska. Slovensku se podařilo překonat určitou mezinárodní izolaci a zařadit se mezi státy, s nimiž se již plně počítá v evropských bezpečnostních a integračních strukturách.⁵⁴ Tři roky po přijetí České republiky v listopadu 2002

⁵² Tamtéž.

⁵³ *Vládní koncepce v oblasti mezinárodní politiky České republiky.* (<http://www.psp.cz/eknih/1993ps/stenprot/008schuz/s008019.htm#r9>)

⁵⁴ K tomu bližší viz MESEŽNIKOV, G. – IVANTYŠIN, M. /EDS./: *Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti.* Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1999. K českému pohledu na problematiku Slovenska a jeho politiky viz nedávno vydanou kolektivní práci: KOPEČEK, L. (ED.): *Od Mečiara k Dzurindovi. Slovenská politika a politický sys-*

pražský summit NATO vyzval ke vstupu do aliance i Slovensko. Jejím členem se pak Slovensko spolu s dalšími zeměmi stalo v březnu 2004. Členy Evropské unie se obě země staly společně na základě přístupové smlouvy z Athén (duben 2003) v květnu 2004. Tím Slovensko pro Česko opět nabylo na geopolitické důležitosti. Česká republika se tak ocitla jako členský stát NATO i Evropské unie nikoli na okraji těchto struktur, ale uvnitř. Všechny sousední země České republiky jsou členy Evropské unie a s výjimkou Rakouska i NATO. U Slovenska je situace zatím jiná. Na rozdíl od Česka jsou významné jeho vlastní vztahy směrem na východ, konkrétně vůči Ukrajině, která má ve své politice více azimutů.⁵⁵ Samozřejmě i pro Slovensko se do určité situace změní, až dojde k případnému rozšíření struktur NATO a EU dále na východ a jihovýchod.

Vstup Česka a Slovenska do EU sebou samozřejmě nese otázku další podoby vzájemných bilaterálních vztahů a také budoucnosti spolupráce v rámci středoevropských kooperačních vazeb v podobě Visegrádské skupiny a CEFTA. Intenzita a význam vzájemných vztahů by však neměly poklesnout. Právě naopak. A to především z toho důvodu, že i v integrované Evropě budou svou nezastupitelnou roli hrát regionální kooperativně-integrační snahy jednotlivých skupin států v prosazování jejich parciálních zájmů a snah, které nemusí být konfliktní a sobecké vůči jiným, ale zcela přirozené pro udržení potřebné míry jejich vlastní identity a emancipace. Integrační evropské procesy, jichž jsou nyní obě země součástí, by tak měly obě země dále sbližovat a vazby a vztahy dále upevňovat a prohlubovat. Vstupem obou zemí do EU skončila jedna etapa. Ta druhá, náročnější, spočívající v tom, aby obě země byly přínosnými členy unie, teprve začíná. Proto jak bilaterální spolupráce, tak i společné aktivity v rámci Visegrádské skupiny a další kooperační vazby obou zemí mají své nezastupitelné a významné místo i v budoucnu. Češi a Slováci tak i v těchto hvězdných hodinách Evropy představují svým způsobem osudové společenství.

---

tém v prvním desetiletí samostatnosti. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2003. Nejnověji pak LEŠKA, V.: *Slovensko 1993-2004. Léta obav a nadějí.* Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2006.

⁵⁵ Z geopolitického aspektu k tomu viz stať VOLNER, Š.: *Miesto a úloha Česka a Slovenska v európskom geopolitickom priestore.* I. In: *Mezinárodní politika* (Praha), č. 1, 2004, s. 15-18.